

вивчив психологію своєї жертви. Покарання, яке він обрав, вражає своїм цинізмом: дозволено жити в Москві, працювати на студії “Мосфільм”, а перебування в Україні заборонено. Проте відірвати Довженка від України нікому не під силу: від відчаю його врятували не скільки робота над кінопроектом “Мічурін”, стільки згадка апро теплі води рідної ріки, які переносили його в дитинство, робота над “Повістю полум’яних літ”, “Поемою про море”. Історик чимало місця приділив аналізу останнього твору, виявивши ще одну грань таланту митця – глибокого інтересу до проблем екології, які тісно перепліталася у його світобаченні з соціальними та національними питаннями. На думку дослідника, Довженко прагнув: “відкрити очі можновладцям і суспільству на жахливі наслідки діяльності “соціальних селекціонерів”, які задля тимчасового успіху і переможних фанфар, орденів і власного добробуту вдалися до необачного “перетворення природи” [С. 252 – 253]. На жаль, і сьогодні “орденоносці” байдужі до тих питань, які до останнього подиху хвилювали великого сина України.

Здається, Ромен Ролан колись зауважив: “Не все сучасне – геніальне, але все геніальне – сучасне”. Понад півстолітній рубіж, що віддаляє нас від передчасної смерті О.Довженка, підтвердив його “вічність” у сенсі актуальності й конечної необхідності для нинішніх поколінь. У контексті ж рецензованого дослідження буде справедливим виокремити останній його розділ “Довженко – історик своєї епохи”. Узагальнюючи зміст своєї праці, В.Марочко закликає подивитися на життєвий і творчий шлях свого героя – з позиції аналізу його внеску в історичну науку. Звичайно, тут йдеться не про буквальну відповідність: дослідник слушно зазначає, що прагнення стати професійним істориком у Довженка не було, а художні фільми – не документальні. Але О.Довженко любив свій народ і відзначив на сторінках щоденника, у кадрах, художній прозі такі його риси і моменти буття, що їх можна трактувати як цілісне історичне бачення доби. Все, що він створив, узгоджується з оцінками сучасних вчених, включно із загальною кількістю жертв голодомору. Особливо виділяється у книжці роль О.Довженка як історика війни. Історичні візії проникливої, оригінальної творчої особистості не відрізняються оптимізмом, а подекуди вражають трагізмом.

Загальний підсумок дослідження вселяє, однак, певну надію: “Епоха Сталіна покалічила душу кіномитця, але не зламала його волі. Вагання – писати “Пісню про Сталіна” чи “Зачаровану Десну”, які терзали його на час “відступництва”, в 1943 р., схилили до улюбленого твору, до теми Десни – душі й чистоти українського народу” [С. 274].

Звичайно, О.Довженко ще не раз буде привертати до себе погляди дослідників. У межах однієї монографії навряд чи можна вичерпати всі теми, дотичні до життя і творчості генія. Але задум Автора, як на нашу думку, увінчався успіхом. Він показав митця людиною, розіпнутою на жорстких конструкціях зловісного породження “червоного”, згідно з оцінкою М.Поповича, століття – радянської державної машини, яка пізнала злети і падіння, зазнала цькування, пройшла випробування славою, але не зламалася і не зрадила найдорожчого – свого українства, назажди залишилася “зачарованою Десною”.

Людмила Студьонова

ПРО ЗЕМЦЯ, НАУКОВЦЯ І НЕ ТІЛЬКИ

(Половець В. М. Уманець Федір Михайлович (1841 - 1917 рр.). -

Чернігів: Просвіта, 2006. - 146 с.)

Багата земля Чернігівська достойними іменами. Так само, як історичними подіями, котрі більшість цих імен викреслили з нашої пам’яті. Серед них - видний земський діяч Федір Михайлович Уманець. Походив із старовинного козацького роду з Глухівщини. У 1887 - 95 рр. працював у Глухівській повітській земській управі, з 1895 р. - у Чернігівській губернській управі, залучивши до праці у земстві талановитих письменників Бориса

Грінченка, Михайла Коцюбинського, Миколу Вороного, Володимира Самійленка. Ф. М. Уманець був активним членом Чернігівської вченої архівної комісії. У 1901 році обирався делегатом Всеросійського з'їзду земств. На сторінках видатних звітів чергових земських зборів, центральних та регіональних періодичних видань можна було прочитати виступи, статті, наукові студії Федора Михайловича. До того ж він був автором низки книжок історичного змісту, які привабили видавців у Санкт-Петербурзі та Києві, а згодом і рецензентів.

Проте цілісної картини про життєвий і науковий шлях Ф. М. Уманця ніхто із зацікавлених осіб не створив як до 1917 р., так у наступні десятиріччя. Хоча на публікації земської тематики та історичного змісту, які належали Федору Михайловичу, посилались дослідники різних поколінь, бо він стоїть в одному ряду із значними істориками України і Чернігівщини.

Ось чому монографія В. М. Половця «Уманець Федір Михайлович (1841 - 1917 рр.)» привернула увагу як професійних істориків, так і країзнавців. * Значимість цієї наукової праці полягає у тому, що дослідник вперше ввів у науковий обіг значний масив документів Державного архіву Чернігівської області, меморіальної бібліотеки - музею М. М. Коцюбинського в Чернігові, Інституту рукопису НБУ, Центрального державного історичного архіву у м. Києві, матеріали наукових конференцій, публікації в чернігівських губернських періодичних виданнях, що стосуються обраної дослідником особи.

Висвітлюючи земську діяльність Ф. М. Уманця, В. М. Половець аналізує його внесок у вирішення питання про оподаткування земель межовими зборами. Автор монографії дослідив вплив Федора Михайловича на підтримку губернським земським зібранням шовківництва на Чернігівщині. Перед читачем постає яскрава картина того, як Ф. М. Уманець сприяв розвитку епідеміології, народної освіти, передачі земству і відповідальному облаштуванню музею старожитностей В. В. Тарновського, організації сільських бібліотек, меліорації земель, кустарній промисловості, кооперативним об'єднанням, Чернігівській «Громаді».

Як науковець Ф. М. Уманець заявив про себе магістерською дисертацією «Надел общины и дворовые люди», підготовленою по завершенні юридичного факультету Московського університету. Нею зацікавився журнал «Отечественные записки» і опублікував її у січневому випуску за 1862 рік. В. М. Половець не лише констатує цей значний факт у житті Федора Михайловича, а по суті, вперше дає зацікавленому читачеві уявлення про дану магістерську дисертацію молодого дослідника. Завершуючи аналіз, автор монографії робить висновок, що в цій науковій студії, написаній Уманцем під час підготовки і проведення реформи 1861 року, порушувалась одна із нагальних проблем соціально-економічного розвитку периферійного селянства. Тим дисертація цікава для сучасних істориків.

У центрі уваги В. М. Половця інші наукові розробки Ф. М. Уманця. До них належить ряд праць з історії України і Польщі, серед яких: «Вырождение Польши. Два года после Ягеллонов» (1872), «Князь Константин-Василий Осторожский» (1901). Відомими були його публіцистична робота «Общественное воспитание в России» (1861), історичні праці «Из моих наблюдений по крестьянскому делу» (СПБ., 1881), в якій йдеться про «дрібну земську одиницю» та про «упорядкування общинного землеволодіння», «Колонизация сводных земель России» (СПБ., 1884). Особливе значення має праця «Гетман Мазепа» (1897), написана на основі архівного матеріалу і збірок П. Дорошенка і Маркевичів. Це перше видання, де в історичній літературі дано позитивну характеристику І. Мазепі як державному діячеві і як особистості.

Для дослідників минувшини Чернігівщини важливою є монографія Федора Михайловича «Вопросы нашей внутренней политики», яка видана в трьох окремих книгах. «Из моих наблюдений по крестьянскому делу» - одна з них. Вона складається із 15 нарисів, охарактеризованих В. М. Половцем. Зацікавлений читач знайде не лише інформацію про фарфорові копальні у селі Полошки на Глухівщині, яке віддавна було маєтністю Новгород-Сіверського Троїцького монастиря, а й про полошківське самоуправління селянської общиною з усіма недоліками і проблемами. В. М. Половець

---

* Доктор історичних наук, професор ЧДПУ В. М. Половець є першим в Україні серйозним дослідником громадської і наукової діяльності Ф. М. Уманця. Стаття історика про цю неординарну особистість побачила світ на сторінках журналу «Сіверян. літопис» (2000. - № 1. - С. 97-122).

звертає увагу чернігівських істориків і краєзнавців на те, що книгу «Из моих наблюдений по крестьянскому делу» з дарчим написом Ф. М. Уманця М. М. Ключобинському йому вдалося відшукати у меморіальній бібліотеці Чернігівського літературно-меморіального музею письменника.

Окремий розділ своєї книги автор монографії Ф. М. Уманця «Гетман Мазепа» (СПб., 1897). Безперспективне заняття переповідати його зміст. Зауважимо лише для зацікавленого читача, що В. М. Половець зробив усе, аби він, зацікавлений читач, знав: Федір Михайлович побудував своє дослідження за проблемно-хронологічним принципом із застосуванням конкретно-історичного методу аналізу суспільних явищ. Тому книга «Герман Мазепа» побудована на унікальних документах, у тому числі літописах, про молодість Івана Мазепи, про його попередників - гетьманів Петра Дорошенка та Івана Самойловича, про те, як за підтримкою князя В. Голіцина Іван Мазепа став гетьманом Лівобережної України і про все, що відбулося потому в житті українських селян, в культурному житті України. А головне - чому і як гетьман Мазепа перейшов на бік шведського короля Карла XII.

Вперше В. М. Половець зібрав докупи рецензії, відгуки, зауваги на наукові праці Ф. М. Уманця та проаналізував їх. Головним чином вони стосуються «Гетьмана Мазепи». Підсумовуючи різномірні точки зору на постать українського державного діяча, які склалися під впливом книги Уманця, В. М. Половець робить такий висновок: «У монографії «Гетьман Мазепа» він уперше на той час розглядає Івана Степановича як діяча державного масштабу, пов'язуючи його ім'я з розвитком української культури та національною самосвідомістю українського народу. Своєю просвітницькою діяльністю Ф. М. Уманець як землець і як науковець увійшов до когорти провідних представників української інтелігенції».

Це, безпечно, так. Проте необхідно сказати, що в сучасній Росії Федір Михайлович вважається вітчизняним істориком. У 1992 році у Москві перевидано історичну монографію Уманця про Олександра I і Сперанського, яка вперше побачила світ у 1910 році.¹ Головна тема цієї наукової праці - позитивні реформи в Росії. Перу Ф. М. Уманця належить також історична монографія, присвячена О. П. Єрмолову (24.05.1772 - 11.04.1861) - генералу від інфантерії, керуючому цивільною частиною в Грузії, Кавказькою губернією.² Федір Михайлович відтворив реальну історичну жорстоку постать російського проконсула, який ввів у листуванні офіційний термін «мошенник» для характеристики горців.

До наукових інтересів Ф. М. Уманця належали діяльність Комітету 6 грудня 1826 року часів Миколи I з вирішення селянського питання, освоєння Далекого Сходу, куди у другій половині XIX ст. переселилися селяни Чернігівської губернії. Саме ці наукові дослідження дали сьогодні привід деяким російським авторам статей на цю тематику називати Ф. М. Уманця імперським публіцистом або українофілом.

Важливо розібратися, чому існує така точка зору. Це можна зробити, ретельно вивчивши документальні матеріали родини Уманців з фондів Сумського обласного краєзнавчого музею, які чомусь не використані автором монографії.

Ще дві зауваги. Назви творів Ф. М. Уманця слід було давати мовою оригіналу, оскільки вони не перекладалися українською мовою. В монографії є підрозділ «Відносно дати смерті Ф. М. Уманця». Він доречний, бо в деяких енциклопедичних виданнях роком смерті Федора Михайловича називається 1908, а не 1917 рік. Але В. М. Половець, назвавши так цей підрозділ, націлив свою увагу на те, як В. Л. Модзалевський розпочав клопотання за збереження історичної колекції Ф. М. Уманця.

Тим не менше, автору монографії вдалося прокласти шлях наступним дослідникам. Книга містить джерелознавчу базу з документів, історичної літератури, ілюстрованого матеріалу. Є надія, що твори Ф. М. Уманця нарешті видаватимуться і в Україні. Його неординарна і до деякої міри суперечлива постать викличе увагу тих істориків, котрі підуть за В. М. Половцем.

Джерела та література:

1 Уманец Ф. М. Александр и Сперанский. - СПб.: Тип. М. Д. Ломковского, 1910. - 171 с. - (Сер. XIX. Государственные деятели. Верховная власть).: Теж. - М., 1992. -

2 Уманец Ф. М. Проконсул Кавказа // Истор. вестн. - 1888. - Т. 33: Теж. - СПб., 1912.